

Тургунбаева Сеил Жеңишбековнанын “Тексттеги синтаксистик параллелизм” деген темада 10.02.19 – тилдин теориясы адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациясына Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасынын жетектөөчү мекеме катары берген

ПИКИРИ

1. Диссертациянын адистикке шайкеш келиши.

Тургунбаева Сеил Жеңишбековнанын “Тексттеги синтаксистик параллелизм” деген темадагы диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга коюлган талаптарына жооп берет жана 10.02.19 – тилдин теориясы адистигине дал келет.

2. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Синтаксис – көп аспектилүү татаал түзүлүштөгү ж.б. түрдүү көз карашта иликтене турган тилдик деңгээл экендиги белгилүү.

Синтаксистик параллелизмдер бир нече эмгектерде чагылдырылып келе жатканы менен, атайын лингвистикалык максатта изилдөө ушул күнгө чейин колго алына элек. Автор салттуу синтаксистин маселелери менен когнитивдик лингвистиканын тажрыйбаларын айкалыштырып иш алып барган. Демек, тема актуалдуу.

Когнитивдик лингвистиканын синтаксиске байланыштуу иштелиши кыргыз тил илиминде алгачкы жолу колго алынып, Тургунбаева Сеил Жеңишбековна тарабынан аткарылган. Иш талапка жооп берерлик деңгээлде иштелип, автордун изилдөөлөрү, иликтөөлөрү мазмундуу жана бир топ кызык чыккан.

Азыркы кыргыз тилинин синтаксисинде анын айрым гана маселелери иликтенип жүргөндүгү да белгилүү. Анын башкы категориясы болгон сүйлөмдү изилдөө негизинен “жөнөкөй-татаал”, “жай-жай эмес (илептүү, суроолуу)”, “толук-кемтик”, “пикир билдирүүчү-пикир билдирбөөчү”, “оң-терс (тануучу)”, “бир составдуу-эки составдуу”, “байламталуу-байламтасыз татаал”, “багынычтуу-багынычсыз (тең байланыштагы) татаал” ж.б. дихотомиялык көрсөткүчтөр аркылуу сыпатталып, ички мазмуну сүйлөм мүчөлөрү, сөз айкаштары, сөздөрдүн өз ара байланыштары сыяктуу түшүнүктөр аркылуу даана жана жалпыланып мүнөздөлүп жүрөт. Ушунун өзү эле сүйлөм түзүлүшүнүн лингвистика үчүн зарыл болгон айрым тараптарынын каралбай жаткандыгын айгинелейт. Айрыкча, синтаксис менен логиканын, когнициянын, менталитеттин байланыштары изилдене элек. Этностордун ойлоосуна мүнөздүү жалпы

түзүмдөрдүн, туруктуу формулалардын, параллелдүү моделдердин кыргыз лингвистикасында алгач изилдениши тандалган теманын актуалдуулугун белгилейт.

3. Изилдөөнүн илимий жыйынтыктары.

1-жыйынтык:

Синтаксистик параллелизмдин негизги касиеттерин белгилеп, түрлөрүн жиктеп ажыратууга, алардын байланыштарынын жандаштыгын сыпаттап чыгууга аракет жасаган.

2-жыйынтык:

Провербиалдык каражаттардын негизинде тил ичиндеги жана тил аралык когнитивдик-синтаксистик параллелдүүлүктүн айрым түрлөрүн мүнөздөп берген.

3-жыйынтык:

Тилдик каражаттардын параллелдүүлүгүн ойтутумдагы жана ой жүгүртүүдөгү логикалык когнитивдик параллелдүүлүктүн репрезентативдери катары аныкталып, бир тилдик жана тил аралык каражаттарда берилүүчү когнитивдик-логикалык параллелдүүлүктүн маани-маңызы жана түрлөрү белгиленген.

4-жыйынтык:

Түрдүү паремиялык тексттерде этностун параллелдүү ой жүгүртүүлөрүнүн тилдик каражаттар аркылуу репрезентацияланышынын көрсөтүлүшү, жандаш бирдейликтин жана окшоштуктун менталдык, лингвостилистикалык, экспрессивдик, эмоциялык, образ көркөмдөөчүлүк касиеттери толук мүнөздөлгөн.

4. Диссертациядан алынган илимий жыйынтыктардын (жоболордун), корутундулардын негизделиши жана ишенимдүүлүгү.

Диссертант изилдөөдө эмпирикалык, теориялык, анализ, синтез, индукция, дедукция, формалдаштыруу, моделдештирүү ыкмалардан пайдаланган.

Диссертациядагы тыянак, жыйынтык жана корутундулар тилдик материалдардын негизинде илимий талаптарга жооп берерлик далилденген.

Коргоого сунушталган 4 жобо дүйнөлүк тил илими өкүлдөрүнүн, анын ичинен, орус, кыргыз тилчилеринин илимий эмгектерине таянып аныкталган.

5. Алынгын жыйынтыктардын ички биримдигинин тиешелүү актуалдуу проблемага, теориялык жана колдонмо маселелерге багытталышы.

Тургунбаева Сеил Жеңишбековнанын “Тексттеги синтаксистик параллелизм” деген темадагы диссертациялык ишинин натыйжалары кыргыз тил илиминде системалуу түрдө изилдөөгө алына элек синтаксистик-логикалык жана когнитивдик пропозиция, анын менталдык-грамматикалык

моделдештирүүгө болгон катышын; синтаксистик параллелдүүлүктүн сүйлөм ичиндеги, сүйлөм аралык, текст аралык түрлөрүн жана касиеттерин; сүйлөмдөгү когнитивдик-логикалык бирдейлик менен жакындыктын тил ичиндеги, тилдер аралык бөтөнчөлүктөрүн; этнос аралык түзүмү-мааниси боюнча бирдей, окшош же жандаш пикирлердин провербиалдык каражаттарда берилишин; кайталоо фигурасынын синтаксистик параллелдүүлүктү түзүүчү зарыл лингвостилистикалык каражат экендигин лингвокогнитивдик өңүттө сыпаттап изилдегенинде турат.

6. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси.

Иштин теориялык баалуулугу катары анда тилдик параллелдүүлүктүн жалпы маани-маңызынын, түрлөрүнүн жана кызматынын аныкталышы, муну изилдөөгө менталингвистиканын жана когнитивдик тил илиминин жоболорунун пайдаланышы эсептелинет.

Андагы натыйжалар ЖОЖдордун филологиялык факультеттеринде “Когнитивдик лингвистика”, “Синтаксис”, “Стилистика” сыяктуу курстарды окутууда, квалификациялык, магистрдик иштерди даярдоодо колдонулушу мүмкүн. Иштин практикалык мааниси бар. Анткени параллелизм кубулушу жана анын мыйзам ченемдүүлүктөрү менен кабардар окуучунун же студенттин кеби ыргактуу, даана жана көркөм болот.

7. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын, бүтүмдөрүнүн жарыяланышы.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары боюнча изилдөөчү тарабынан илимий макалалар “Современные тенденции развития науки и технологий”, “ОшМУ нун Жарчысы”, «Известия ВУЗов Кыргызстана» “Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана” ж.б. илимий журналдарда жарыяланган.

Диссертант – 8 илимий макаланын автору. Макалалардын бардыгы диссертациялык ишке түздөн-түз байланыштуу.

8. Авторефераттын диссертацияга дал келиши.

Автореферат кыргыз, орус тилдеринде жазылган. Анын мазмуну диссертациянын кол жазмасынын мазмунуна дал келет. Авторефератта диссертациядагы изилдөөнүн негизги маани-маңызы камтылган. Одоно дал келбестик жокко эсе. Иште автордун кыргыз, орус жана англис тилинде жазылган резюмелери тиркелген.

Автореферат Кыргыз Республиканын Жогорку аттестациялык комиссиясынын авторефератка коюлуучу талаптарына толук жооп берет.

9. Диссертациялык иштин мазмунундагы жана аны аткаруудагы айрым кемчиликтер.

Изилдөөдө төмөндөгүдөй мүчүлүштүктөр байкалат.

1. Иштин 9-бетинде диссертанттын ою 2 жолу кайталанып жазылып калган (караңыз, дисс. 9-бетинин 2-3-абзацы).

2. Автор негедир макал-ылакаптарды негизги сөзгө карай топтоштуруу жолунда (44-45-б.) кыргыз тилинин мисалдарына токтолгон эмес. Менталдык маселелерди көп көтөрөт да, кыргыз элинин турмуш-тиричилигин чагылдырган “айран ичкен кутулат, жугун жалаган тутулат” деп айтып жүргөндөрүн эске алган эмес.

3. Тилдик эки же андан көп сандагы толук кайталоолордун параллелдүүлүгүн талдоодо (79-б.), негедир, келмени мисалга тартат да, бир нече жолу кайталап коёт. Негизи, келме бир эле сүйлөм, аны айткандар кайталашат.

Ушул жерге мисал кылып эмне үчүн А.Осмоновдун 200 сомдукка жазылган ырын келтирүүгө болбосун? Мына ошол ырдын тавтологияга такыр жатпаган сегиз сабын толук келтирип талдоо керек болчу.

Эмне үчүндүр, кайталоолор дегенде, кыргыз акындарынын “чери жазылат”, “аккан суу”, “менен”, “турбайбы”, “ким билет”, “...сонун кыргыздын”, “жакшы экен”, “...көрчү дүйнөнүн” деген сыяктуу толуп жаткан кайталоолор менен ырдагандарынан мисалдар келтирилген эмес.

4. “Ж.Мукамбаев – белгилүү диалектолог, фольклорист, Тажикстандык кыргыздардын үрп-адатын, тилдик бөтөнчөлүктөрүн терең изилдеген окумуштуу. Кыргыздын ушул ареалдык тобунда таркалган макал-ылакаптарды топтоп, буларды ачык сөздөрдүн тегерегинде жайгаштырып берүү принцибинин негизинде презентациялап берген [154, 158-б.]”-, деп жазып, бир нече макалдарды, ылакаптарды келтирип талдап иликтейт. Алардын 154-адабияттан алынганы көрсөтүлгөн (45-б.). Ошол 154-адабияттын профессор Ж.Мукамбаевдин “Эл ичи-өнөр кенчи” деген китеби экени диссертациянын “адабияттар” деген жеринде көрсөтүлүп турат (186-б.). Бирок Ж.Мукамбаевдин бул эмгегинде мындай мисалдар жок.

Жаңылыштык го деп карасак, 52-53-беттерде Дж. М.Хопкинсинтин эмгегинен шилтеме алынып, аны 240 номурдагы адабият деп көрсөткөн. Ал эми “адабияттарда” бул номур менен башка эмгек жазылган: *240. Тысяча киргизских пословиц и поговорок из собрания акад. К.К.Юдахина [Текст] / сост. Д.Т. Давлетбекова. – Бишкек: АРХИ, 2006. – 448 с. (193-б).* Диссертациянын адабияттарында Дж. М. Хопкинсинтин эмгеги жок.

5. Диссертациядагы адабияттар тактоого өтө муктаж.

6. Диссертацияда орфографиялык (биз лингвистпиз, башка сөздү ката жазсак кечиримдүү: иштин башынан баштап эле лингвист деп жазылган жерлер арбын); техникалык каталар бир топ. Мисалы, *алфавиттиккыкмасы*;

жаналакыптары – 37-б.; иште тема да ушинтип жазылган: көркөмчыгармадагы провербиалдык мейкиндик – 50-б.; булстрофанын; сшентипоокат – 75-б. ж.б.

Техникалык мындай кемчиликти коргоого, КР ЖАКка жиберүүгө чейин ондосо болот деп эсептейбиз.

Жогоруда айтылган сын-пикирлер диссертациялык иштин жалпы баалуулугуна, илимий деңгээлине таасирин тийгизбейт. Диссертациялык ишти аяктаган иш катары эсептөөгө болот.

Тургунбаева Сеил Жеңишбековнанын “Тексттеги синтаксистик параллелизм” деген темада 10.02.19 – тилдин теориясы адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга койгон талаптарына жооп берет, ал эми анын автору филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп баалайбыз.

Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасынын жыйынынын төрайымы, профессор, филол. и.д. (10.02.06) М.И.Мирзахидова

Катчы, доцент, филол.и.к. (10.02.01) Г.К.Бакирова

Профессор, филол.и.д. М.И.Мирзахидованын жана доцент, филол.и.к. Г.К.Бакированын колун тастыктайм

ЖАМУнун окумуштуу катчысы педагог.и.к. Р.С.Нусупова

Диссертациялык иштин келиши
2019-жылдын 9-декабрында келиши